N:o 54.

Ank. till Riksd. kansli den 6 maj 1907, kl. 1 e. m.

Utlåtande, i anledning af väckt motion om ändrad lydelse af 1 § förordningen angående jords eller lägenhets afstående för allmänt behof.

Uti en inom Andra Kammaren väckt, till lagutskottet hänvisad motion, n:o 122, hafva herrar *K. V. Rydén*, *N. Persson* i Malmö, *V. Larsson* i Västerås, *C. G. Lindley*, *A. J. C. Christiernson*, *L. J. Carlsson* i Malmberget, *F. W. Thorsson*, *E. A. Leksell*, *E. K. Kropp*, *J. B. Eriksson* i Grängesberg, *N. E. Lindberg*, *N. A. Nilsson* i Malmö, *E. F. W. Blomberg*, *H. Lindqvist* och *K. H. Branting* anfört:

»Vår tid torde mera än någon föregående vara en brytningarnas tid. Det jäser och sjuder i världen. Krafterna brottas med hvarandra. Hela samtiden ter sig för mången som en allas strid mot alla. Men den, som vill och förmår aflyssna tidsföreteelserna deras röst, skall genom stridslarmet höra en stämma, som med stigande styrka samlar klasser och folk omkring en bärande tanke i tiden: *solidaritetens tanke.* Hela den stora sociala frågan är ytterst en fråga om solidaritet, om samverkan *af* alla, *genom* alla och *för* alla.

Detta solidaritetens bud bjuder fåväldet falla. Alla måste göras delaktiga af sin andel i makt, rätt och plikt. I denna belysning böra sträfvandena för politisk och kommunal rösträttvisa ses. I denna belysning får ock det stora arbetet på höjande af samhällets mest tillbakasatta klasser sin nödiga bakgrund.

Intet parti i Sverige ställer sig, åtminstone teoretiskt, afvisande gentemot de fattiga klassernas kraf på medborgarerätt. Ingen borde heller ställa sig likgiltig inför det kraftiga arbete för utvecklande af ansvars- och pliktkänsla inför de nya och höga uppgifterna, som till största delen bäras upp af de arbetande klasserna själfva. Samhället lämnar visserligen folkbildning åt alla sina barn. Men en mängd vidriga förhållanden göra denna på många håll synnerligen bristfällig. Skall något bestående resultat af folkbildningsarbetet bland barnen vinnas, så bör detta följas af ett bildningsarbete bland de vuxna. Och detta bildningsarbete måste framför allt bäras upp af ett lefvande intresse bland dem, som i första rummet skola göras delaktiga af detsamma.

Ingen torde heller med rätta bestrida, att ett sådant intresse i hög grad förefinnes bland dem, som nu kämpa för politisk rättfärdighet. Hvar kan i hela historien ett motstycke uppvisas till våra dagars arbetare- eller nykterhetsrörelse? Med hvilken begärlighet och vetgirighet samlas icke i våra dagar arbetareskarorna kring föreläsarnes talarestolar! Till och med gamla män skynda efter en tröttande dagsgärning mången gång direkt till skolbänken, där de på aftonens ledighet söka utfylla bristerna i ett kunskapsförråd, som samhället i barnaåren tillmätte alltför snäft. Arbetarebiblioteken växa i arbetareorganisationernas spår. Och det är betecknande, att landets största folkbibliotek skapats af arbetareorganisationerna. Hvilken politisk ståndpunkt man än i öfrigt intager, skall man ha svårt att utan en tanke af erkännande och glädje se detta stora arbete med små medel passera revy.

Och huru har icke nykterhetsrörelsen gjort sina jättelika landvinningar bland vårt folk? Dess väg har gått ständigt framåt. Den möttes först af oförståelsen. Den segrade öfver denna. Så kom hånet, detta kampmedel, som tager vid, där argumenten tryta. Och nu, då nykterhetsarmén trots allt snart räknar sin halfva miljon, nu är snart äfven hånet tyst. Nu börja äfven de samhällsklasser, om hvilka man till stor del måste säga, att nykterhetsrörelsen snarare bröt bygd *i trots af* än genom deras bemödanden, att omfatta denna rörelse med intresse.

Den dag skall ock tvifvelsutan komma, då äfven arbetarerörelsens belackare skola finna, att de fäktat mot utvecklingen själf. Bondeklassen har likaväl som arbetareklassen varit och är delvis ännu en orättvist tillbakasatt folkklass. Men sitt politiska genombrott har bondeklassen uppleft. När för en mansålder sedan denna klass genomförde sin politiska emancipation, hördes från de privilegierade klassernas

sida alla de varnande röster, som nu höjas mot arbetarnes befrielsekamp. De onda spådomarna voro då som nu både många och högljudda. Dock kom intet Ragnarök för vårt land. Bondeklassen hade framför allt genom sitt deltagande i socknarnas självstyrelse skapat sig en fond af praktisk förfarenhet i allmänna värf, som snart förskaffade den en ledande ställning i landets angelägenheter. På samma sätt har arbetareklassen sin grundläggande skola för det offentliga lifvet i *arbetet inom fackföreningarna.* När en gång arbetarne fått sin rättmätiga del i landets styrelse, skola för visso alla onda spådomar komma på skam, och arbetarerörelsens uppfostrande karaktär skall då komma att tillerkännas sin behöriga andel i detta för land och folk lyckliga resultat.

Vi fastslå sålunda, att de sträfvanden för de tillbakasatta klassernas höjande, som yttra sig i arbetarerörelsen samt i folkbildnings- och nykterhetsverksamhet, äro *allmännyttiga sträfvanden, som böra erhålla statsmakternas understöd.*

Att detta motarbetas af vissa rent antisociala makter, som sätta fåtalets öfverflöd och godtyckliga framfart öfver de mångas och landets välfärd, är en erfarenhet, som det dagliga lifvet så ofta bestyrkt, att därför knappast bevis behöfva anföras. Visserligen har såväl folkbildnings- som nykterhetsverksamheten trots allt motstånd tillkämpat sig statsmakternas understöd, äfven om härutinnan mycket återstår, innan samhället kan stå inför känslan af hel pliktuppfyllelse. Arbetarerörelsen däremot synes ännu ha åtskilliga positioner att eröfra, innan den kan glädja sig öfver samma förståelse från samhällets sida.

Vi fasthålla emellertid, att dessa sträfvanden äro af allmännyttig art. Däraf följer, att samhället åtminstone bör tygga de första betingelserna för dessa rörelsers utveckling och växt. Detta sker i första rummet genom att undanröja de främsta hindren för att dessa rörelser kunna skaffa sig fast mark å en plats.

Som ett exempel på de hart när oöfvervinneliga hinder, som kunna resas mot dessa rörelser, må bland de många tillgängliga anföras följande, som torde ha tilldragit sig en allmännare uppmärksamhet, och som därjämte har förtjänsten att ännu vara i friskt minne.

Dagarna före den senast gångna julen innehöll en af hufvudstadens ledande tidningar några skildringar af förhållandena vid Ljusne sågverk, hvars ägare är förre ledamoten af Första Kammaren grefve von Hallwyl. Däruppe hade bildats en diskussionsklubb med socialdemokratisk färg, hvilken omfattades med stort intresse bland ortens arbetarebefolkning. Under sommaren 1905 uppgifves den ha ägt närmare 300 medlemmar. Den hade från början betraktats med ovilja

från sågverkspatronernas sida, och onda aningar hade gripit klubbens medlemmar.

Härskaren öfver Ljusne brukade ej låta leka med sig. Ljusne arbetare fingo icke resonera. Vedergällningen kom.

»Det berättas nu vid Ljusne nästan som en saga från flydda tider», skrifver tidningen, hvars framställning vi i fortsättningen följa, »huru arbetarne där, företrädda af musik, tågade två mil till en kommunalstämma i Söderala och med sina röster afgjorde utgången samt efter väl förrättadt värf återvände på samma sätt de två milen till hemmet. De ifrigaste bland dem tågade dagen därpå den lika långa vägen till Söderhamn för att delta i en 1 maj-demonstration. Och de gingo till sitt arbete med samma entusiasm och samma ifver.

Det är ju klart, att händelserna 1905 skulle rycka äfven dessa arbetare med sig, och unionsfrågan dryftades gång efter annan. Det var dock endast indirekt denna, som gaf anledning till den ifrågasatta razzian.

Klubben hade beslutat att söndagen den 16 juli anordna en års- och faninvigningsfest med tillträde för allmänheten. Disponenten E. Lindström uppvaktades genom en kommitté, och den förfrågan framställdes, om icke klubben, som var i saknad af samlingslokal, kunde till denna fest få använda någon lämplig kolbotten i skogen, förslagsvis en af de platser, hvilka förut varit upplåtna åt religiösa och nykterhetsföreningar. Svaret på denna anhållan blef ett bleklagdt nej. Men disponenten nöjde sig icke härmed. Han uttalade hotelser om att klubben skulle upprifvas. Den hade gått för långt, och det skulle nu tas itu med densamma. Kommittén fick i uppdrag att framföra denna disponentens hälsning och klargöra för klubbmedlemmarna hvad de hade att vänta samt den risk de löpte genom att tillhöra klubben. En fest nu skulle för öfrigt betraktas som trots, om inte rent af som hot.

Kommitterade återvände med detta besked. Klubben beslöt då enhälligt, att festen på förut bestämd dag skulle gå af stapeln, och landsvägen vid »Fejan» bestämdes som plats. Man beräknar att omkring 2,000 personer bevistade denna fest. Det var en fullkomlig vallfärd dit. Sinnena voro i starkt uppror, och de tal som höllos präglades just icke af någon moderation.

När stämningen var som lifligast, riktades mängdens uppmärksamhet på det fredsarbete, som Konungen utfört, och förslag väcktes att afsända en hyllning. Det var fattiga, olärda arbetare som författade det telegrammet, och tanken därpå väcktes fullkomligt spontant.

Det var helt en stundens ingifvelse, som ögonblickligen omsattes i handling. Man bör icke glömma detta, bör icke förbise, att dessa arbetare hade liten möjlighet att bedöma verkningarna häraf. Det för arbetarna så ödesdigra telegrammet lydde:

Till Konungen,

Stockholm.

Ers majestät!

Femtonhundra fattiga arbetare vid Ljusne och Ala, i brist på annan plats samlade till fest på landsvägen, sända Eders Majestät och regering en hjärtlig hälsning och ett innerligt tack för ådagalagd vishet och fredskärlek.

Minnet af densamma skall sent gå ur folkets minne.

C. J. Lindahl. *Aug. Gillberg.*»

Tidningen lämnar härefter en framställning af det personliga bryderi, som detta telegram skulle ha vållat ägaren till Ljusne. Då emellertid framställningen i denna del icke gör anspråk på att vara fullt autentisk, förbigå vi densamma och relatera i stället följderna af denna undersåtliga hyllning för deltagarna i densamma. Härom skrifves:

»Telegrammet väckte på Ljusne stor oro. Man kände där alltför väl grefve von Hallwyls sinnelag för att tvifla på att repressalier skulle komma att tas, och man fruktade att hämnden skulle gå ut öfver alla. En storm väcktes mot klubben, och man yrkade att denna skulle upplösas. Klubben sade dock nej och var besluten att ta alla konsekvenserna.

Det dröjde inte länge innan bestraffningarna kommo. Början gjordes med träarbetarna, hvilka man ansåg såsom särskildt farliga, 4 stycken, bland dem den ena undertecknaren af telegrammet, Aug. Gillberg, afskedades måndagen den 24 juli, och ett handelsbiträde i föreningsaffären, hvilken slutit sig till klubben, fick inom kort göra dem sällskap.»

Samtidigt begynte ledningen tala om sågverkets nedläggande i förargelsen öfver det passerade. Den citerade tidningen, som gifver en längre redogörelse för sammanhanget med telegrammet till Konungen och det begynnande talet om sågverkets nedläggande, sammanfattar sitt slutomdöme sålunda:

»Härmed må nu förhålla sig hur som helst. Något tal om sågverkets nedläggande förspordes icke vid Ljusne före kungatelegrammets

afsändande och de första afskedandena af arbetarna. Man måste sätta dessa saker i samband med hvarandra, och vederbörande ha också vid så många olika tillfällen låtit förstå, att om endast klubben nedlades och oppositionen afstannade, skulle arbete icke saknas vid Ljusne. Hvad som närmast följde styrker ock den uppfattningen, att det ena här hänger intimt samman med det andra.»

Det passerade var emellertid blott början till hvad som skulle komma.

»Det var relativt lugnt i Ljusne efter det första afskedandet till i midten af augusti», fortsätter tidningen. »Ett rykte spred sig då att grefve von Hallwyl från och med 1906 ämnade nedlägga all sågverksrörelse å Ljusne och som skäl uppgafs kungatelegrammet. Husbonden ville visa arbetarna hvem som var den starkaste.

Detta rykte vann i tillförlitlighet genom ett cirkulär till olika sågverksbolag, hvari utbjödos till salu på rot stående 250,000 träd, stämplade för afverkning 1906. En ukas utfärdades strax därpå till arbetarna af innehåll, att en större inskränkning skulle göras vid sågen och brädgårdarna. Den skulle drabba en 400 personer. Ett annat meddelande utskickades också, att grefve von Hallwyl skulle afsätta stora summor till de äldre, som hade svårt att få annan sysselsättning, och att han skulle sörja för dem. Man lät emellertid arbetarna under hand förstå, att rörelsen nog skulle kunna få fortgå som hittills, om oppositionen nedlades och socialdemokratiska klubben sprängdes.

Som förut framhållits, var ett af skälen till inskränkningen, att sågverksrörelsen visade sig mindre lönande. Men af grefve von Hallwyl närstående meddelades dock, att arbetarnas förhållande och uppträdande var det tyngst vägande skälet. Ledande personer inom förvaltningen sade rent ut, att om icke klubben sprängdes, komme all rörelse å Ljusne att nedläggas för några år. Hur som helst, arbetarna fingo klart för sig att de voro öfverflödiga vid Ljusne.

Första verkan af dessa ukaser var att möten anordnades, å hvilka riktades en uppmaning till klubbmedlemmarna att upplösa sin förening och låta all föreningsverksamhet afstanna. När grefve von Hallwyl anlände till Ljusne uppvaktades han af en del af personalen och man besvor honom att icke lägga ned driften. Svaret blef orakelmässigt och villkorligt, men arbetarna fingo det intrycket, att om klubben upplöstes, skulle han ta i öfvervägande, om inte något kunde göras för att vidmakthålla allt vid det gamla.

En formlig hetsjakt igångsattes mot klubbmedlemmarna från deras anhörigas sida, och man var ett tag allvarligt betänkt att nedlägga all

föreningsverksamhet. Frågan debatterades å flera möten, men man stannade slutligen vid det beslutet att klubben skulle upprätthållas, då den icke på något sätt sysslat med förhållandena i Ljusne och aldrig framkommit med några kraf.

Saken var därmed klar. De ledande männen inom klubben hade underskrifvit sin dom, och afskedande följde på afskedande. Den ena efter den andra styrde färden till Amerika. De kvarvarande kamraterna skaffade dem i många fall reskassa och hjälpte så långt deras tillgångar sträckte sig.

Den ene undertecknaren af kungatelegrammet, Aug. Gillberg, tillhörde de först afskedade. Den andre, C. J. Lindahl, fick vara kvar ännu ett par månader. Han tillhörde järnarbetareorganisationen, och det antogs att man fruktade en strid just då verkstadslockouten fortgick. Ljusne verkstad var ej indragen i denna, men däremot Söderhamns m. fl. Man var öfverhopad af arbete och en strejk just då skulle komma olägligt. Man anade att skällan skulle få ett annat ljud, när verkstadslockouten var slut. De som räknat på detta sätt fingo rätt. Lindahl afskedades så fort konflikten var bilagd.

Han hade dock innan dess upprepade gånger blifvit uppmanad att öfverge oppositionen och förhålla sig lugn. Ingenjörerna på verkstaden skattade honom mycket högt, och man önskade gärna behålla honom. Men hans inflytande öfver kamraterna var mycket stort och han var dessutom ordförande i klubben samt hade dragit uppmärksamheten i hög grad på sig. Han måste offras och han blef offrad. Man är skyldig göra förvaltningen den rättvisan, att den icke stack under stol med verkliga anledningen. Det gafs rent besked. Han var för öfrigt en alltför skicklig arbetare och hade fått alltför många förtroendeuppdrag af sina närmaste chefer för att det skulle vara lönt att komma med svepskäl. Det hade för öfrigt aldrig varit tal om att inställa eller minska arbetet på Ljusne mekaniska verkstad, där Lindahl var anställd. Hvarje man behöfdes där, och man har i de afskedades ställe fått anställa nya.

De oppositionella plockades nu bort, den ena efter den andra, och färden ställdes till Amerika. Omkring 30 stycken reste redan hösten 1905. Efter hvad vi inhämtat af kyrkoböckerna ha 120 sedan den 1 januari 1906 lämnat landet och tagit samma väg som kamraterna. Detta är siffror som tala och som tyda på att rensningsarbetet bedrifves med kraft.

Men klubben lefver och frodas. Nya medlemmar inträda i de bortgångnas ställe och den håller sig trots den stora åderlåtningen vid

ett mycket stort medlemsantal. Arbetarna förklara med en mun, att den icke kommer att nedläggas och att arbetet i densamma allt fortfarande skall bedrifvas på samma sätt som förut.

Vi resa förr till Amerika än vi gå ur den, är den allmänna tanken bland dess medlemmar.

En formlig Amerikafeber har för öfrigt gripit hela befolkningen. Icke blott ungdomen vill bort, äfven män i sina bästa år samt till och med gubbar tala om att ge sig öfver. Det finns väl knappt en familj, som icke på detta sätt redan nu mist någon eller några af sina medlemmar. Många ha alla sina barn därborta eller på väg dit. Och den hemmavarande ungdomen rustar sig allt fortfarande. Åderlåtningen kommer nu att fortgå oafbrutet, och några åtgärder att hämma densamma torde knappast kunna vidtas. Folket har förlorat förtroendet för allt som har med bolaget att skaffa. Man skulle ej längre tro på några löften och försäkringar.

Man bör för öfrigt icke glömma, att Marma, Långrör och Ljusne-Voxna bolag beslutit att gemensamt anlägga en storartad trämassefabrik å Ljusnenäset. Det sägs, att den skall bli en af de största i landet och den kommer att sysselsätta flera hundra man. Arbete kommer således inte att tryta, äfven om hela sågverksrörelsen nedlägges. Men icke ens denna utsikt kan hålla arbetarna kvar.

Förhållandena där bli nog desamma som här, blir svaret, när man för talet in på den nya fabriken och de ljusnande utsikterna där.

Det gör på främlingen ett ohyggligt intryck att komma i beröring med en hel befolkning, som uppgifvit allt hopp och endast vill lämna landet. Alla tankar koncentrera sig på Amerikaförhållandena och på hur man skall få medel till resan. Allt tal rör sig om de bortfarna och hur de nu ha det, om man inte snart får bref från dem och om de icke skola sända biljett. Och hvarje bref som kommer betraktas nästan som en gemensam egendom. Slitningarna mellan arbetarna själfva ha i det närmaste upphört. De ha sett att det icke endast varit klubbmedlemmarna, utan äfven andra af deras märkesmän, som fått ge sig i väg. Olyckan har närmat dem till hvarandra och jämnat ut misshälligheterna.

Men stämningen är dyster och tryckt, entusiasmen och arbetsglädjen borta. Man samlas gång efter annan å Ljusnekajen i hundratal för att vifta ett sista farväl till någon grupp kamrater, som ger sig i väg. De fara vanligen en 10 à 15 tillsammans, och när skaran skilts åt för att återvända till sitt arbete, ligger den frågan på alla läppar: hvilka af oss blir det härnäst som fara?

Man tror allmänt att sågen kommer att nedläggas till våren. Inskränkning i driften har ju redan skett och skeppningen i sommar torde endast ha uppgått till högst 15,000 standard. Förvaltningen själf vill eller kan inte lämna några upplysningar i det fallet. Det är grefve W. von Hallwyl, som ensam vet hvad som skall ske. Men hvilka åtgärder han än må vidta, den bästa, kraftigaste, ordentligaste ungdomen får han icke tillbaka. Hvad som ännu återstår af den vid Ljusne kommer med säkerhet att ge sig i väg. Det är en åderlåtning, som känns hårdt för denna ort särskildt, men den har med det omfång den redan tagit och hotar ta ett mera allmänt intresse. En hel ortbefolkning på väg till Amerika hellre än att den böjer sig för ett grefligt maktspråk. Och socialisterna! Ja, de frodas å Ljusne kanske bättre nu än någonsin förr. Deras föreningar och klubbar ha nu blifvit dem alltför kära. Alltför många ha blifvit martyrer i kamraternas ögon för sin tro, för att någon tanke skulle ens våga framkastas att upplösa klubben eller att inställa arbetet i densamma. Detta har nu blifvit så godt som en religion.»

»Det finns», heter det i fortsättningen, »vid en så stor anläggning som Ljusne icke en lokal, där folket kan samlas för att fritt dryfta olika frågor. Särskild lokal finns icke ens till föreläsningar. Kyrkan är så godt som det enda i den vägen. Men den lämpar sig icke till allt. Förvaltningen har lofvat år efter år att ställa en kasern till disposition, men fast åtskilliga stå lediga, har det stannat vid tomma löften. Om arbetarna och speciellt den hatade klubben således icke fått någon samlingsplats, är detta mindre underligt. Man har icke velat upplåta lokal till något annat än sådant, som fått förvaltningens direkta hallstämpel och står under dess speciella kontroll.

Det kan ha sitt kulturhistoriska intresse att se klubbens samlingslokal under senast förflutna vinter. Det är en gammal fallfärdig och öfvergifven ladugård långt in i skogen. Att den begagnades utan förvaltningens hörande behöfva vi väl knappt påpeka. Men vederbörande fingo slutligen reda på saken och huset refs i somras, så att nu får klubben se sig om efter annan sal för sina möten.

Mycket belysande för den anda, som råder vid detta bruk, är berättelsen om hur en af de bästa arbetarna, G. V. Berglund, i höst kom att lämna Ljusne och fara till Amerika, ehuru han betydligt öfverskridit 40-talet.

Disponenten Erik Lindström har sedan någon tid haft ett projekt att bilda egna hem åt arbetarna i Ellne och Lynäs i Söderala samt i

Skog. Arbetarna ha ställt sig mycket tveksamma häremot. De äro ju fullkomligt oerfarna i allt som rör jordbruk. De flesta af dem ha vuxit upp på bruket och äro ej vana vid annat än arbetet där. Och så fordras kapital. En 8 à 10,000 kronor kräfvas till hvarje s. k. eget hem. En af verkmästarna, som också blifvit erbjuden ett sådant, yttrade betecknande nog:

»Om jag lyckats skrapa ihop den erforderliga summan och får en något så när dräglig lägenhet, kan jag ändå inte tänka på att föda mig på den i min lifstid. Det är då större uträkning att sätta in pengarna i en bank och skaffa mig ett arbete, som ger mig mitt bröd». Och de resonera alla på samma sätt. Följden har blifvit, att ännu ingen har anmält sig som spekulant på de egna hemmen. Läget är också bra aflägset och jorden icke den bästa.

Disponenten utskickade hösten 1905 G. V. Berglund till södra och mellersta Sverige för att studera egnahemsfrågan. Han fullgjorde uppdraget till disponentens belåtenhet, och allt var godt och väl. Inga arbetare anmälde sig emellertid till de egna hemmen, och disponenten ville ovillkorligen ha någon lägenhet brukad, så att man hade något att peka på. Han kom därför till Berglund och sökte öfvertala honom att ta en. Berglund svarade, att han vore för gammal och att han icke ville riskera det lilla kapital han samlat på ett så osäkert företag som detta. Disponenten var envis, men Berglund lät inte öfvertala sig.

Innan de skildes åt, sade då disponenten, att han nog skulle ha Berglund i minne.

— Det vill säga, sade denne, att jag får se mig om efter annat arbete?

— Berglund vill ju inte göra, som jag önskar, blef svaret.

Denne arbetare var fullkomligt öfvertygad om, att det efter detta samtal var slut för honom i Ljusne. Han hade sett många kamrater under senaste året få afsked på grund af en misstanke, att de hade någon beröring med klubben eller därför att de kommit på spänd fot med någon förman eller dylikt. Det behöfs inte mycket i dessa dagar för att få sitt respass vid Ljusne.

Berglund själf tyckte det vara tungt att lämna en plats, där han tillbragt hela sitt lif och där han skaffat sig en för en arbetare mycket god ställning. Han åtnjöt stort förtroende och var känd långt utom Ljusne gränser.

Men hvad skall jag göra, svarade han dem som sökte öfvertala honom att stanna, här är det slut för mig. Hvilken dag som helst

får jag mitt afsked, och det kan vara fördelaktigare för mig att själf välja tidpunkten.

Det förtjänar kanske påpekas, att denne man icke var socialdemokrat, han var en ifrig och inflytelserik godtemplare, men hade alltid ställt sig afvisande mot klubben och fackföreningarna. Han fick lämna landet, emedan han inte ansåg sig ha råd att mottaga ett af Ljusne-Voxna bolags egna hem för arbetare.

Innan vi lämnade Ljusne, uppsökte vi kapellpredikanten, pastor Pihl, för att höra hans uppfattning om händelserna och ställningen i öfrigt. Han förklarade rent ut, att förhållandena nu voro olidliga icke blott för arbetarna, utan för alla som vistades å bruket. Vederbörandes politik mot socialdemokraterna voro afvita och kunde inte leda till något godt. Pastorn var ingen vän af klubben, och han yttrade sig ganska skarpt om dess taktik, som han fann vara alltför bröstgänges och i många fall hänsynslös och oklok. Men han skonade visst icke förvaltningen heller. Hans åsikt var, att felen till det nuvarande tillståndet icke låge enbart på ena sidan. Båda de krigförande makterna hade sin del däri.

Han fann det orimligt, att på en så stor plats som Ljusne ingen samlingslokal fanns, där folk kunde mötas för att fritt dryfta olika frågor. Han hade för sin del i tio år framhållit nödvändigheten häraf, men kyrkan vore ännu den enda lokal som fanns. Och den lämpade sig ju inte till allt. Han hade för sin del tröttnat och sökte sig därifrån.

Det är omöjligt att arbeta under dessa förhållanden och uträtta något, tillade han med ett vemodigt leende.

Om det är sant, att grefvinnan von Hallwyl stämplat mig som den värsta socialisten på Ljusne för en predikan jag höll i somras om penningen och de förpliktelser den medför? fortfor han. Visst är det så. Men inte låter jag inverka på mig af slikt, och inte rättar jag mina predikningar efter folks tycken.

Han gaf Ljusnearbetarne det vitsordet, att de äro ett präktigt folk, och hvad särskildt klubbisterna angick, nödgades han ge dem det betyget, att de tillhörde de bästa af ungdomen. Han ogillade deras offentliga uppträdande och åsikter, men han gaf dem som enskilda personer sitt erkännande. Det är också det bästa folket som rest till Amerika. De flesta som fara äro i åldern 18—25 år.

Det är hyggliga, vakna, nyktra och ordentliga arbetare, sade han. Många af dem känner jag personligen såsom riktigt präktiga karlar.

Han trodde för sin del, att inskränkningen i sågverksdriften icke helt förorsakats af kungatelegrammet och ungdomens uppträdande.

Grefve von Hallwyl hade i ett par års tid haft tankar på att lägga ned denna, emedan administrationen ställde sig så dyr, och han ansåg sig kunna förtjäna lika mycket på att sälja skogen. Pastor Pihl hade dock haft det intrycket, att förändringen icke skulle komma att ske så snart. Men kungatelegrammet hade med all säkerhet påskyndat beslutet.

Han bestyrkte för öfrigt den uppfattningen, att en formlig Amerikafeber rasade samt att folket förlorat allt förtroende för ledningen. Och misstämningen var utbredd icke blott bland arbetarna, utan ock bland förmännen. Han kände sig ock fullt öfvertygad om att allt det bästa folket frivilligt eller tvunget komme att lämna Ljusne och landet. Det gjorde för öfrigt ett djupt intryck, när han vid vårt afsked tillade:

»Jag är den enda personen i Ljusne, som är fri.»

Så långt tidningen, som med undantag på en för denna framställning oväsentlig punkt, där dess återgifvande af pastor Pihls yttrande i en obetydlighet korrigerats, i *sak* icke i den offentliga diskussionen oss veterligt blifvit vederlagd.

Denna gripande skildring af en fattig arbetarebefolknings förtviflade kamp för de mest elementära af alla mänskliga rättigheter inom ett fritt samhälle förtjänar i och för sig att räddas undan glömskan. Den utgör i all sin nakna ohygglighet ett så karakteristiskt bidrag till den förnedringstid i svenska folkets historia, då penningen gällt mera än frihet och rätt, då penningstarka män af vinningslystnad eller af en nyck ägt makt att ödelägga hela landsändar, och detta till och med om såsom här ödegöraren varit en inflyttad utlänning, då skaror af de bästa bland Sveriges unga män och kvinnor drifvits att fly från ett land, som ej ens förmådde trygga dem en liten fläck jord, där de kunde som fria människor oantastade samlas och säga sin mening i en landsangelägenhet, inför hvilken ingen svensk kunde stå känslolös.

Händelser sådana som dessa förtjäna skärskådas på många håll. Emigrationsspörsmålet, som äfven sysselsätter Första Kammaren, bör framför allt af Ljusnepatronen kunna lämnas en på sakkunskap grundad belysning.

Dessa händelser såväl som erfarenheten på åtskilliga andra platser, där en och samma ägare förfogar öfver stora jordområden omkring en

tätt befolkad ort, bevisa oemotståndligt nödvändigheten af att hindra en jordägare från att omintetgöra allt kulturellt arbete på en plats, därigenom, att han helt enkelt vägrar att upplåta jord för uppförande af samlingslokaler. Denna kamp mot de obesuttnas förenings- och yttranderätt tager sig ej alltid så sensationellt hänsynslösa former som i Ljusne. Den kan söka omvägar. Såväl den frireligiösa som nykterhetsrörelsen ha under sin genombrottstid haft att kämpa med stora svårigheter i detta hänseende, äfven om de i afsevärd grad med den stigande förståelsen öfvervunnit dem. Ännu lär emellertid bland annat i någon sydlig Smålandssocken förekomma, att äfven dessa rörelser vägras tillträde, emedan man hindrar anskaffandet af lokaler. Och föreläsningsverksamheten har äfven stundom på samma sätt förhindrats.

Men största svårigheterna resas upp mot arbetarnes fackliga organisationsarbete. Medlen härför äro många. En mängd bolag, som t. ex. upplåtit ofri tomt åt byggnad för nykterhetsverksamhet, bruka tillfoga bestämmelsen, att lokalerna ej få användas vid arbetaresammankomster. Brytes häremot, blir uppsägning följden. Å andra ställen, där t. ex. en liten jordägare bor i ett bolags närhet, brukar denne ofta vara så beroende af sin mäktige granne, att han icke vågar göra mot dennes vilja, och här strandar t. ex. anskaffandet af en samlingslokal på denna omständighet. Sätten äro som sagdt många, och den mänskliga uppfinningsförmågan är rik.

När såsom här ett allmänt intresse kolliderar med ett enskildt, har samhället emellertid att häfda flertalets intressen. Detta har i fall, som äro likartade med de nu afhandlade, skett genom lagstiftningen. Hela vår s. k. expropriationslag är ett sådant djupt grepp i det enskilda jordmonopolet, som fått träda tillbaka för de allmänna behofven. Vägen att skapa de primära betingelserna för ett kulturellt arbetes bestånd, särskildt å landsbygden, behöfver blott uttagas ett par steg för att leda till detta mål.

Huru detta kan ske, tillåta vi oss i korthet antyda.

Expropriationslagen — kungl. förordningen angående jord eller lägenhets afstående för allmänt behof af den 14 april 1866 — uppräknar bland sådana allmänna behof bland annat »allmän byggnad». Med god vilja skulle väl äfven t. ex. nykterhets- eller föreläsningsbyggnader eller s. k. folkets hus kunna inrangeras under den bestämmelse i expropriationslagen, som talar om »dylikt allmänt behof». Men lagstiftningen har icke på detta område hunnit följa med utvecklingen. Den här omhandlade stora kulturrörelsen har väsentligen och i vissa delar helt

och hållet växt upp efter 1866, och lagstiftningen är därför ej anpassad efter de nya behofven. Det bör emellertid vara tydligt, att lagstiftningen här måste bringas att motsvara den nuvarande generationens behof. Lagen bör medgifva *expropriationsrätt* för omskrifna ändamål.

I första hand göres då frågan, å hvilka platser en sådan expropriationsrätt är af behofvet påkallad. Som en regel torde kunna gälla, att det endast förefinnes å landet och där å orter med sammanträngd befolkning, såsom stationssamhällen, sågverks-, bruks- eller andra fabriksanläggningar, grufvor, fiskelägen, lastageplatser o. s. v. Å sådana platser kan ofta svårigheten att på frivillighetens väg anskaffa en byggnadstomt för ifrågavarande ändamål vara oöfvervinnelig. Men än tydligare framträder behofvet af expropriationsrätt å orter, där jorden omkring ett befolkningscentrum äges af ett bolag eller en enskild godsägare. Där kan, såsom exemplen från Ljusne och från många andra platser ådagalägga, hvarje tillstymmelse till ordnadt föreningslif och till offentligt bildnings- och tankeutbyte förhindras på grund af bristen på samlingslokaler. När man till och med hindrar folket att samlas på en kolbotten inne i skogen, när man rifver ett gammalt obebodt husruckel, där några människor i all tysthet brukat samlas för tankeutbyte, när man slutligen gör äfven den frid. som hvilar öfver kronans landsväg, illusorisk, då är det en trängande plikt, att samhället skyndar sina medlemmar till hjälp. I bolagens och de stora jorddrottarnas landamären måste lagstiftningen i främsta rummet rycka fram till undsättning. Lagstiftningen behöfver här blott uppställa en garanti, som gör, att expropriationsrätten träffar endast de stora jordegendomarna. Och en sådan garanti har i det ändringsförslag, hvari denna motions kläm utmynnar, ansetts lämpligen böra sättas vid en minimigräns af 500 hektar.

I andra rummet kommer frågan, åt hvem denna expropriationsrätt bör tillerkännas. Med nu gällande lagstiftning torde denna icke kunna tillkomma annan än inregistrerad förening för ekonomisk verksamhet. Och som garanti för att ett allmännare intresse är förbundet med expropriationskrafvet torde böra uppställas, att denna skall äga minst 25 i orten boende medlemmar. Å plats, där samlingslokaler för allmänt behof saknas, bör skapandet af en sådan förening vara en jämförelsevis lätt öfvervunnen svårighet.

Därnäst bör preciseras, hvilka ändamål som kunna anses af så allmän art, att de böra tillförsäkras lagstiftningens stöd. Dit höra i främsta rummet de förut omskrifna allmänna kultursträfvanden, som

bäras uppe af arbetare-, folkbildnings- och nykterhetsrörelserna. Till dessa böra läggas ett par andra. De religiösa rörelserna ha visserligen till stor del öfvervunnit de största svårigheterna i nu omhandlade afseende, men de böra det oaktadt ej bortglömmas i en lagstiftning i frågan. Därjämte är uppenbarligen intresset för samhällets angelägenheter i stark växt hos vårt folk. De *politiska* strömningarna lämna snart ingen medborgare oberörd, och med det väckta intresset följer snart behofvet af meningsutbyte, offentliga diskussioner och därmed samlingslokaler.

Slutligen torde frågan vara, om icke lagstiftningen nu borde tillgodose ännu en annan angelägenhet af stort allmänt intresse. Det är en känd sak, att å vissa platser, där t. ex. en jordägare besitter stora landvidder, en mängd svårigheter uppstå för ortens befolkning att anskaffa sig lifsförnödenheter till rimliga priser. I en motion, som inom Andra Kammaren väcktes år 1896 af Adolf Hedin angående trucksystemet, drogs en af dessa metoder att uppskörta den fattiga befolkningen i dagen. Denna motions behandling visar, huru bolagsväldet har makt att göra sig hördt. Åtskilliga ledamöter inom båda kamrarna vittnade, att intet sådant uppskörtningssystem florerade. Det var då, som inom Andra Kammaren åtskilliga representanter från Norrland — däribland två ännu inom denna kammare verksamma, aktade ledamöter — genom exempel af egen erfarenhet framlade så otvetydiga bevis för det utplundringssystem, som vissa bolagstjänstemän upprättat, att kammaren mot lagutskottets afstyrkande med 108 röster mot 93 biföll motionen.

Å andra ställen praktiseras ett annat system. Där ett bolag äger jord många kilometer utanför befolkningscentrum å detsamma, händer det, att bolaget själft uppsätter handelsrörelse samtidigt som det hindrar all konkurrens å platsen. Det kan bestämma nära nog hvilka priser som helst å förnödenheterna — befolkningen är praktiskt taget på nåd och onåd i dess våld.

Åtskilliga andra omständigheter tala äfven för ett utsträckande af expropriationsrätten äfven till sådana ekonomiska föreningar, som måste anskaffa sig lokaler för bedrifvande af s. k. kooperativ handelsrörelse.

En lagstiftning i den riktning, vi här föreslå, skadar intet annat än själfviskt intresse och sådant som framför allt vill se fria medborgare prisgifna åt allsköns beroende och godtycke. Men den är ägnad att lämna en värdefull handräckning åt alla de goda krafter inom nationen, som sträfva att höja hela vårt folk till frihet, kunskap och oberoende. Och såsom ett bidrag till det stora kulturarbetet i vårt land förtjänar denna fråga Riksdagens stöd.

På grund af hvad vi ofvan anfört, hemställa vi, att Riksdagen ville för sin del antaga följande förändrade lydelse af 1 § i kungl. förordningen angående jords eller lägenhets afstående för allmänt behof den 14 april 1866.

1 §. Där Konungen pröfvar ..... ersättning därför.

Lag samma vare, där i stationssamhälle, vid sågverks-, bruks- eller annan fabriksanläggning, grufva, fiskeläge eller lastageplats eller annan ort å landet, där sammanträngd befolkning bor, eller å bolag eller enskild man tillhörig jordegendom, hvars sammanhängande ägoareal uppgår till eller öfverstiger 500 hektar, förening för ekonomisk verksamhet med minst 25 i orten boende medlemmar behöfver jord eller lägenhet, som ofvan sägs, för uppförande af samlingslokaler för socialt, politiskt eller religiöst bruk eller för folkbildnings- eller nykterhetsverksamhet eller lokaler för bedrifvande af sådan handelsrörelse, som omförmäles i 1 § af Lagen om registrerade föreningar för ekonomisk verksamhet.

Har ägare af flygsandsfält etc. (nuvarande lydelsen).»

När lagstiftningen för tillgodoseende af vissa behof medgifvit expropriation, har lagstiftaren gifvetvis ansett sig böra noga begränsa och bestämma de fall, där sådan får förekomma. Genomgående karakteristiskt för all modern lagstiftning är därvid, att ett *allmänt* ändamål behöfver genom expropriationen tillgodoses, och hvad särskildt angår vår gällande rätt i ämnet, kan densamma sägas fordra, att detta ändamål skall i eminent mening vara af allmän natur. Endast för ändamål, som synnerligen nära, direkt eller indirekt, sammanhänga med statens lif och utveckling, medgifver svensk lag expropriation.

Från denna vår lagstiftnings, som det vill synas, fullt riktiga ståndpunkt, företer det förslag, som genom förevarande motion underställts Riksdagens pröfning, ett väsentligt afsteg. Det torde nämligen icke kunna förnekas, att de behof, man här på expropriationens väg vill gå till mötes, icke kunna betecknas vara af den genomgående allmännyttiga natur, som enligt utskottets mening ensam rättfärdigar det med expropriationen förbundna ingrepp i äganderätten.

Med stöd af hvad sålunda anförts, hemställer utskottet,

att förevarande motion icke måtte till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 6 maj 1907.

På lagutskottets vägnar:

C. A. SJÖCRONA.

Reservationer:

af herr *Zetterstrand* mot utskottets motivering;

af herr *C. P. Jansson i Edsbäcken;*

af herr *Lindhagen*, med hvilken herrar *Nordin* och *N. Persson* i Malmö instämt:

»I fråga om expropriationsrättens omfattning äro olika länders lagstiftningar tämligen öfverensstämmande därutinnan, att den är tillåtlig för tillgodoseende af ett viktigt allmänt intresse. De skilja sig däremot åtskilligt, när det gäller att bestämma, hvilka allmänna intressen kunna anses vara af den vikt, att de gifva berättigande åt expropriationsåtgärder. Afgörandet blir här icke en principfråga, utan en lämplighetsfråga. I allmänhet torde kunna sägas, att expropriationsrätten utsträckes, i den mån nya behof af densamma uppstå eller redan förefintliga behof uppenbaras för folkmedvetandet.

I vår tid börjar allt mer ingå i det allmänna medvetandet, att ett allmänt intresse af den allra största vikt är att bereda befolkningen jord för dess uppehälle, bosättning och andra liknande oundgängliga behof. Däraf följer också, att, när dylika ändamål ej kunna tillgodoses på annat sätt, fråga måste uppstå att i vissa fall tillita expropriation. Detta åskådningssätt är icke heller främmande för vårt land, där behof af ett ingripande på den angifna vägen mångenstädes i hög grad gör sig gällande.

Beträffande stad, så har i nämnda hänseende gällande expropriationsförfattning hitintills endast medgifvit expropriation af gata och torg

i stad. Den nyss af denna Riksdag antagna lagen om stadsplan innehåller åter, bland annat, medgifvande att genom expropriation förvärfva i fastställd stadsplan upptaget tomtområde, som finnes vara för stadens utveckling oundgängligen erforderligt.

Vidkommande landet, så har i fråga om de nordligare delarne af riket norrlandskommittén för beredandet af jordbrukslägenheter föreslagit expropriation af jord från bolags och enskilda skogsspekulanters hemman. Nyligen har förevarande Riksdag ock begärt förslag till åtgärder, särskildt med anlitande af expropriation, i ändamål att vid fisklägen, stationssamhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, på ett mera tillfredsställande sätt än hitintills ordna förhållandena med afseende å redan befintlig eller för samhällets utvidgning erforderlig tomtmark.

På landet kan äfven annorstädes, än där en sammanträngd befolkning bor, stort behof af icke blott jordbrukslägenheter utan äfven tomtmark förefinnas, utan att detta behof kan på frivillighetens väg tillgodoses. Särskildt är detta ofta fallet i trakter, där jorden är monopoliserad i stora jordägares händer.

För att utröna detta missförhållande såvidt angår Norrland och Dalarne, hade norrlandskommittén bland sina framställda frågor till sakkunnige inom de olika socknarne och till åtskilliga tjänstemän äfven upptagit följande spörsmål: »Pläga bolagen vara obenägna eller i mindre grad än öfriga jordägare villiga att, med tillmötesgående af lokal efterfrågan efter mindre jordlägenheter och tomtplatser, från sina hemman afyttra därför erforderlig mark». Svaren på denna fråga gaf en öfverväldigande visshet om bolagens synnerliga obenägenhet i detta afseende i de allra flesta fall, hvarom kommittén ock vann bekräftelse under sina resor. Det enda som ifrågakom var afyttrande understundom af den gamla odlade inägojorden men i regeln utan någon skog. Kommittén, som ansåg sig af sitt uppdrag begränsad till att syssla med jordbruket, föreslog som sagdt, på grund af denna utredning och i öfverensstämmelse med gjorda framställningar, lagstadgad rätt till expropriation genom statens försorg af jordbrukslägenheter på trävaruindustriens hemman. I en reservation framhölls i motivering, att expropriation äfven af tomtplatser, hvarom ock framställningar ägt rum, vore en angelägenhet, som framdeles nog måste komma under öfvervägande.

Motionärerna ha nu påyrkat, att på landet skulle, där annan utväg saknades, få exproprieras tomtplatser för uppförande af samlingslokaler för socialt, politiskt eller religiöst bruk eller för folkbildnings eller nykterhetsverksamhet eller lokaler för bedrifvande af kooperativ handels-

rörelse. Detta förslag kan ej sägas vara annat än synnerligen påkalladt af de i motionen åberopade faktiska förhållandena, hvilka ock, såvidt Norrland och Dalarne angår, erhålla en bjärt belysning af norrlandskommitténs ofvannämnda utredning.

Det måste ock betecknas såsom mycket moderat, när krafvet, såsom i motionen skett, begränsas till att skaffa samlingslokaler för de ur allmän synpunkt så betydelsefulla folkliga sträfvandena att genom själfhjälp höja vårt folks djupa leder ekonomiskt, socialt och kulturellt. Måste man alltmer förlika sig med tanken att i vissa fall nödgas tillita expropriation för anskaffandet åt landets befolkning af boplatser, så bör ännu mindre tvekan kunna råda om att på detta sätt anskaffa hemort för denna befolknings ofvannämnda samfällda sträfvanden. Motionärerna kunna i detta afseende dessutom, såsom de äfven gjort, åberopa sig på, att redan gällande lagstiftning medgifver expropriation för »allmän byggnad», hvilket begrepp, sakligt bedömdt och tidsenligt utveckladt, bör helt naturligt kunna få omfatta äfven hvad motionärerna föreslagit.

Det är, såvidt jag förstår, föga bevändt med att tala om höjandet af folkets fosterlandskärlek och att orda så mycket om emigrationens olyckor, därest man icke vill bereda folket de allra primäraste och närmast till hands liggande möjligheter att känna sig fritt och arbeta för eget väl inom det egna landets gränser.

Beträffande detaljerna i förslaget, så synas vissa betänkligheter kunna anföras mot att omedelbart tillägga de uppgifna föreningarna expropriationsrätt. I denna Riksdags nyligen aflåtna skrifvelse om expropriation af tomtmark för tillgodoseende af bostäder inom områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, framhölls på angifna skäl, att expropriationsrätten borde läggas i det allmännas hand och att således denna rätt kunde påkallas af det särskilda samhället, kommunen eller staten, hvarefter den exproprierande institutionen sedan hade att af den exproprierade marken på lämpligt sätt upplåta tomter till enskilda. Visserligen kan det sägas, att med nu gällande kommunala rösträttsgrunder skulle i många fall kommunens expropriationsrätt blifva betydelselös. Men detta missförhållande blir väl en gång rättadt, och under tiden har i hvarje fall staten tillfälle att ingripa i skäliga fall.

Det kan vidare ifrågasättas, om expropriationen bör inskränkas att af det allmänna utöfvas till förmån endast för förening för ekonomisk verksamhet. Äfven icke ekonomiska föreningar, som hafva en ordentlig organisation och i sådant fall enligt rättspraxis få uppträda såsom rätts-

subjekt, synas böra få möjlighet att påräkna den ifrågasatta förmånen. Särskildt torde det mången gång kunna vara lämpligare att en icke ekonomisk förening omedelbart får åtnjuta nämnda förmån i stället för en förening för ekonomisk verksamhet, som bildats endast för uppförande af ett hus åt den förra föreningen.

Förslaget att söka en begränsning i expropriationsrätten på det sätt att den skulle få göras gällande å fastighet med en areal af mer än 500 hektar, synes också erfordra en noggrannare undersökning, huruvida detta är en lämplig affattning, eller om den ej tilläfventyrs bör utbytas mot någon annan formulering af den tanke, som ligger bakom detta förslag.

Ett närmare öfvervägande af ärendet synes därför vara erforderligt, hvadan sakens ompröfning torde böra öfverlämnas till Kungl. Maj:t.

På grund af hvad sålunda anförts, hemställes

att Riksdagen med anledning af förevarande motion ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga i öfvervägande i hvad mån och under hvilka villkor expropriation genom det allmännas försorg må kunna medgifvas i syfte att på landet anskaffa oundgänglig tomtmark för uppförande af byggnader, afsedda att tillgodose de i motionen afsedda allmännyttiga kulturella och ekonomiska ändamålen samt för Riksdagen framlägga det förslag, hvartill detta öfvervägande kan föranleda.»

Herr *B. P. Ersson* har begärt få antecknadt, att han icke deltagit i detta ärendes behandling inom utskottet.

STOCKHOLM, ISAAC MARCUS' BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG, 1907.